

ARTÍCULOS RESEÑA
REVIEW ARTICLES

*DE NOVA ODYSSEAE EDITIONE A MARTINO WESTIO
PARATA DISPUTATIUNCULA

Iliadem atque *Odysseam* edituro ante omnia statuendum est quot poetae eas composuerint quaque via carmina ad nos pervenerint. Ultimo saeculo secunda quaedam criticorum, qui “oralistae” appellantur, monstrare studuit carmina Homericum primum ab auditore quodam, qui verba poetae declamantis excipiebat, esse conscripta. Hac ratione credunt oralistae innumeras illas discrepantias, ex quibus critici “analytici” saeculo XIX *Iliada* atque *Odysseam* carminibus variorum poetarum constare concluderant, explicari posse, cum poetam versus ex tempore fundentem sibi nonnumquam discrepare haud mirum sit. Martinus West, summus philologus, quem Minerva Musaeque iam fere V annos mortuum lugent, oralistarum opiniones iudicio tam firmo quam sano semper reppulit: nam poemata tam longa tantaque arte conformata, in quibus retractationes quam saepissime apparent, recitatione subitaria inventa esse nequeunt¹. Oralistarum sententia explosa, restat illa vetus controversia inter analyticos atque “unitarios”: W. mediam, ut ita dicam, viam tenet, quippe qui opinetur unum poetam *Odysseam* conscripsisse, sed eam continenter retractasse, quod innumeras illas discrepantias ab analyticis deprehensas produxerit². Hanc W.i sententiam nullo modo sequi possum: ut olim monstravit Kirchhoff, qui fundamenta ad intelligendam *Odysseae* naturam iecit³, nostrum poema a poeta quodam centonario (Bearbeiter) consarcinatum est, qui carmina poetarum superiorum hic integra illic decurtata in suum opus inclusit. Ceterum haec dissensio de origine carminum haud ita discordes unitarios atque analyticos in textu constituendo efficit: nam tam poeta

* Martin West, *Homerus, Odyssea*, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, BT 2026, Berlin-Boston: De Gruyter, 2017, lii+519 pp., € 99.95, ISBN 978-3-11-042023-4. Grates ago Collegis A. C. Cassio et G. Di Maria, qui hanc censuram legit correxitque.

¹ Etiam carminum Homericorum lingua oralistarum sententiis minime favet; ut mihi vir de lingua Graeca cum paucis peritus, A. C. Cassio, in epistula aetherea Eid. Febr. a. MMXX data scripsit: “Milman Parry ha finito per creare una dannosa confusione tra un’antichissima epica che deve essere stata per forza orale e Omero come lo abbiamo noi, che è una faccenda nata in ambiti sofisticati e linguisticamente molto progrediti nonostante la fedeltà a termini e strutture sicuramente molto antiche. Ma se io scrivo un sonetto mettendoci dentro dieci parole di Petrarca, non per questo il sonetto diventa ‘antico’”. Vide nunc etiam quae de his rebus disseruit L. Battezzato, “Leggere la mente degli eroi”, Pisa 2019.

² Vide praecipue M. L. West, *The making of the Odyssey*, Oxford 2014.

³ A. Kirchhoff, *Die homerische Odyssee*, Berlin 1879². Quae fundamenta a Kirchhoffio iacta nunquam concutienda fuissent; ut ait R. Merkelbach (*Untersuchungen zur Odyssee*, München 1969², 47): “Man darf sagen, daß jede Hypothese über die Entstehung der Odyssee, welche diese einfachen Verhältnisse [quae scilicet Kirchhoff primum intellexit] nicht berücksichtigt, von vorneherein falsch ist”.

Odysseae unitariorum quam poeta centonarius analyticorum carmen quoddam cohaerens atque concinnum componere conabantur, quod ab editore excisis interpolationibus correctisque mendis restituendum erit⁴.

Ut ad editionem Westianam veniam, credo editorem Anglum rem unam, sua falsa de origine poeseos Homericae opinione in errorem inductum, male administrasse, versus scilicet iteratos nonnumquam importune damnasse. Ut iam analytici saeculi XIX animadverterant, poeta centonarius, cum aliud carmen in aliud inserebat, versus aliquot carminis disiecti, qui ante carmen insertum stabant, post insertionem iterabat: ita factum est ut Menelaus dona bis Telemacho promittat (δ 613-9 = ο 113-9) et ut Ulixes filiusque eisdem fere verbis de Penelopis frigore conquerantur (ψ 100-2 = ψ 168-70)⁵. Vehementer igitur erravit W., qui ο 113-9 et ψ 100-2 tamquam interpolatos delevit, cum hi vv. e calamo ultimi *Odysseae* poetae (B) sine dubio profluxerint.

Cum Ulixes atque Telemachus in Eumaei villa consilium capiunt de procis necandis, iubet Ulixes ut arma e conclavi domus suae amoveantur; pater filio ipsa verba subicit quae ad procos ipse faciat, si iuvenes adrogantes de causa armorum asportandorum interrogat (π 286-94); eadem verba iterum pater filio subicit cum arma vere amoveantur (τ 5-13). Res admirationem movet, eadem eisdem verbis bis suaderi. Kammer (quem secutus est W.) delevit π 286-94, sed iudicio, ut ita dicam, Kirckhoffianorum (ad quem gregem me libenter ascribo), τ 1-52 a B conscripti sunt, ut scilicet carmen, quod ego cum Bethio *Eumaiosepos* appello (sed si id cum Wilamowitzio *epos v-ξ* appellare mavis, haud multum interest), ex quo π 286-94 sumpti sunt, cum carmine quod ego cum Schwartzio L nomino coniungeret⁶. Si τ 1-52 e calamo poetae centonari (B) fluxerunt, haud mirum est in eis versus carminis antiquioris insulse iterari: nam iste poeta, dum carmina consuit, versus poetarum antiquiorum promiscue atque incondite coacervabat atque iterabat, ut in altero deorum concilio (ε 1 sqq.) orationem Mentoris Ithacensis (β 230-4 = ε 8-12) sine ullo novae circumstantiae respectu tam inepte transtulit, ut Wilamowitz ε 1 sqq. "ein miserabler Cento" merito appellaverit⁷.

In α 171-3 legimus: ὄπποίης δ' ἐπὶ νηὸς ἀφίκεο; πῶς δέ σε ναῦται / ἤγαγον εἰς Ἰθάκην; τίνες ἔμμενοι ἠῦχετόωντο; / οὐ μὲν γὰρ τί σε πεζὸν ὄτομα ἐνθάδ' ἰκέσθαι; His verbis Telemachus in initio *Odysseae* insitivum Mentem (qui re vera Minerva est) interrogat. Eadem eisdem verbis Eumaeus ex mendico quaerit (ξ 188-90 = α 171-3); nemo est quin videat verba in ξ aptiora esse quam in α, cum reges (ut erat Mentem) suis navibus vehi soleant. Hoc animadverterunt et veteres, unde aliqua exemplaria α 171-3 omittebant, Aristarchus eos damnabat. Aristarchum secuti sunt Blass et W., sine dubio iniuria: nam Mentem responsum

⁴ Hoc negant multi; vide e. g. quae nuper B. Graziosi - J. Haubold, "The Homeric text", *Ramus* 44, 2015, 5-28) scripserunt. Sed errores "mechanicos", qui merae negligentiae librariorum imputari possunt, eiciendos esse omnes critici sani iudicii concedunt. Versus supervacanei ac molesti respectu originis carminum resecandi sunt, ut mox exponam; vide etiam G. B. Conte, *Ope ingenii*, Pisa 2013, 44 sqq.

⁵ Cf. C. M. Lucarini, *La genesi dei poemi omerici*, Berlin-Boston 2019, 312, 349, 375.

⁶ Cf. Lucarini, *La genesi ...*, 8, 332.

⁷ U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Homerische Untersuchungen*, Berlin 1884, 11.

sine versibus ab Aristarcho damnatis vix intelligitur (vide praecipue α 182-6)⁸. Nodum quaestionis viderunt Kirchhoff et Wilamowitz: α a B conscriptus est, qui ad hanc rhapsodiam componendam omnia fere carmina antiquiora, quae in *Odysseam* suam (id est nostram!) inclusit, compilavit; ita factum est ut multi vv., qui in insequentibus rhapsodiis aptissime leguntur, in α importuni insulsi que appareant. Sed eos delere minime licet, cum a calamo poetae, qui nostrae *Odysseae* formam dedit, profluant. Hoc bene monstravit De Sanctis in opere laudato (adn. 8), qui Kirchhoffi atque Wilamowitzi argumenta contra Blassi conamina (qui, ut unitarius, omnia inconcinna interpolatori tribuebat) firmavit; sed W. Blassi vestigia saepe persecutus est.

Ulixes Aeaeam relicturus iam animo gaudium domum revisendi praecipiebat, cum Circe ei triste nuntium affert, ad Inferos ei esse navigandum. Deinde legimus (κ 496-500): ὧς ἔφατ', αὐτὰρ ἐμοί γε κατεκλάσθη φίλον ἦτορ, / κλαῖον δ' ἐν λεχέεσσι καθήμενος, οὐδέ νύ μοι κῆρ / ἦθελ' ἔτι ζῶειν καὶ ὄραν φάος Ἥελίοιο. / αὐτὰρ ἐπεὶ κλαίων τε κυλινδόμενός τ' ἐκορέσθη, / καὶ μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδων. W. versus 497-9, papyrus Oxyrh. saec. III p. Ch. (inv. 18 2B 73/D.1-2 a) secutus, delevit. Textus bene procedit tam cum vv. a W. o deletis quam sine ipsis⁹. Eidem fere vv. in δ 538 sqq. leguntur, ubi Menelaus a Proteo de morte fratris audit. Ut iam Lauer vidit, iter Ulixis ad Inferos ἀπολόγους abrupte interrupt, satisque inter analyticos constat νέκυϊαν a B in medium alius carminis (scil. τῶν ἀπολόγων) esse illatam¹⁰. Ut monstravit Niese, omnia quae a κ 490 usque ad principium rhapsodiae insequentis legimus a B conscripta sunt¹¹. Omnes fere analytici Niesei sententiam secuti sunt, unde ego pro certo habeo etiam κ 496 sqq. opus poetae centonari B esse. Si ita est, non est quod credas 497-9 ab interpolatore illatos esse: nam δ 538 sqq. versus sunt carminis *Telemachiae* appellati, quod B non solum in suam *Odysseam* intulit, sed etiam saepenumero expilavit¹². σ 327 sqq. Melanthe, ancilla impudicissima, gravibus contumeliis afficit Ulixem. Vv. 330-2 delevit Aristarchus, ut videtur quia eosdem parum infra opportunius pronuntiat Eurymachus (σ 390-2). W. (sicut ante eum multi) Aristarchum secutus est neque ego dubitarem gregi doctissimorum philologorum accedere, nisi inter analyticos satis constaret B, qui *Odysseam* universam retractavit, carmen, ex quo σ 390-2 sumpta sunt (*Melantheopos*), multifariam expilasse; fortasse ipse B novas contumelias, quibus Melanthe initio τ (65 sqq.) Ulixem iterum invadit, suo Marte composuit¹³; si poeta centonarius *Melantheopos* adamabat Melantheque odiosissimam reddere volebat, haud improbable videtur eum Eurymachi verba contumeliosa in os impudicae ancillae posuisse.

⁸ Rem optime illustravit G. De Sanctis, *Per la scienza dell'antichità*, Torino 1909, 108-9.

⁹ Plerumque versum in κατεκλάσθη φίλον ἦτορ desinentem excipiunt vv. ubi vel causa doloris vel lamentatio ipsa describitur (δ 481; δ 538; ι 256; κ 198; κ 566), sed μ 277 textui Westiano fulcimentum praebet.

¹⁰ J. F. Lauer, *Quaestiones Homericae*, Berolini 1843; Wilamowitz, *Homerische ...*, 142: "Kein verständiger zweifelt daran, dass die Nekyia in das Kirkeabenteuer κ μ eingelegt ist".

¹¹ B. Niese, *Die Entwicklung der homerischen Poesie*, Berlin 1882, 166 sqq.

¹² Cf. Lucarini, *La genesi...*, 279 adn. 650.

¹³ Cf. Lucarini, *La genesi...*, 327 sqq.

Tempus est ut hanc provinciam linquam, laetus statuendi criticum unitarium et criticum Kirchhoffianum in textu constituendo de locis haud ita multis dissentire¹⁴.

W. multos vv. damnavit (plerumque aliorum doctorum suspiciones comprobans) quibus libenter careamus, sed qui neque narrationem turbant neque contra leges linguae epicae peccant (e. g. θ 346, κ 488, ξ 258, ο 192, ρ 62, ρ 399, σ 148, τ 291-2, τ 466, υ 175, φ 308). Sed vates illorum temporum sine dubio iterationes non spernebant, unde etiam criticus maiorem tolerantiam in hac provincia sibi praescribere debet. Si cogitaveris W.m multos versus, qui re vera intolerabiles sunt, non solum in textu reliquisse, sed etiam de eis suspiciones aliorum doctorum in apparatu indicare neglexisse (ut mox videbimus), mihi concedes philologum illustrissimum in hoc negotio sibi parem non fuisse.

Codices mediae aetatis a W.o adhibiti sunt eidem, quibus ante eum usi sunt Ludwich, Von der Mühl, van Thiel. Multas papyros novas addit W., qui lectionem alicuius papyri antiquae consensui codicum mediae aetatis nonnumquam praefert. In hac re vertitur dissensio cum editore recentissimo, van Thiel, qui consensui librorum mediae aetatis (“vulgatae”) semper acquiescit. Mihi non multa dicenda puto, ut W.m defendam, cum palam sit editorem Anglum institutis artis criticae obsecutum esse: nam quae est causa, ut lectio aliqua sive in omnibus testibus sive in quibusdam sive in uno reperta, ubi vel ratio vel grammatices leges aliam (utrum in manuscriptis reperta an a viro docto inventa sit, nihil moror) potiolem monstrent, praeferatur? Prorsus nulla, neque ab hoc instituto, quod fundamentum artis criticae est, editoribus unquam esset recedendum.

Quod ad orthographiam pertinet, W. rationibus a se ipso in editione *II*. institutis plerumque stetit. At saltem de εο / ευ ei respondendum erat eis quae obiecit Passa.¹⁵

Codices mediae aetatis a novo editore constanter citati octo sunt; inter eos antiquissimus est G (Laur. 32, 24 saec. X)¹⁶, qui nonnumquam vel solus vel cum N U et Eustathio bonas lectiones praebet. G etiam a fontibus antiquis atque sinceris memoriam suam hausisse infitias non ibo, sed ego suspicor multas coniecturas in G inveniri. Vide sis haec: γ 148-9: ὧς τὼ μὲν χαλεποῖσιν ἀμειβομένῳ ἐπέεσσιν / ἔστασαν· οἱ δ' ἀνόρουσαν ἐϋκνήμιδες Ἀχαιοί. Etsi van Thiel et W. hic nihil adnotant, pro ἔστασαν G habet ἀνστήτην (de metro claudio vide infra): magistello cuidam nimirum visum est opportunum Agamemnonem atque Menelaum post litem surgere, ut ceteri milites mox faciunt (ἀνόρουσαν). ο 277: pro σε φυγὼν ἰκέτευσα, G praebet σε πρῶτον ἰκέτευσα (de metro claudio vide infra), η 301 et ρ 573 nimirum respiciens. π 8: pro τίς τοι ... ἑταῖρος G habet τίς τοι ... ἑταίρων, communiore constructione, cf. T 305, ο 336, τ 238. σ 383: pro οὔνεκα

¹⁴ Pro “analytico” scribo “Kirchhoffianum” quia inter analyticos sunt qui a fundamentis a Kirchhoffio iactis recedant: inter eos est van Thiel, qui *Odysseam* anno 1991 edidit volumenque de eius origine conscripsit (*Homers Odysseen*, Berlin 2009). Meo quidem iudicio van Thiel toto caelo erravit tam in *Odysseae* natura iudicanda (cf. Lucarini, *La genesi...*, 231), quam in editoris munere fungendo (ut mox dicam).

¹⁵ E. Passa, “L’antichità della grafia EY per EO, EOY nell’epica”, *RFIC* 129, 2001, 385-417.

¹⁶ G est “il più antico codice conservato dell’*Odissea*”, ut scribit F. Pontani, *Sguardi su Ulisse*, Roma 2005, 192.

παρ παύροισι ... ὀμιλεῖς G praebet οὐνεκα δὴ παύροισι ... ὀμιλεῖς, tralaticio illo οὐνεκα δὴ adhibito (Γ 403, Ξ 112, Ψ 640) ut ὀμιλεῖν simplici dativo usu solemniori iungeretur. ψ 87: pro λαβοῦσα G praebet ἀάπτους, fortasse quia mirum videbatur Penelopamprehendere caput atque manus mariti ad oscula danda. ω 30: dativus ἦ(ι), qui in G legitur, facilius intellegitur quam archetypi ἦς. Hactenus loci, ubi coniecturas G solus praebet; nonnumquam manifestae coniecturae aliis quoque libris communes sunt: γ 308: v. inutilem omittunt G U. ζ 29: hic G cum Ηλ Ρλ pro ἀνθρώπους praebet ἀνθρώπων, quod coniectura videtur, cum ἀναβαίνει ἀνθρώπους insolens, ἐκ τούτων ἀνθρώπων commune sit. ξ 279: pro ἐρύσατο καὶ μ' ἐλέησε G N Eust. praebent ἐρύσατο (δέ, ῥύσατο N) καὶ μ' ἐσάωσε, (fortasse χ 372 in mente habentes), opinor quia servator antea miseretur, deinde salutem dat. π 224: hunc v., quem postea damnavit Blass, om. G U, scilicet fastidio verborum supervacaneorum. φ 109: hunc v. addunt soli G F Eust. scilicet quia mirum videbatur taceri Penelopam pulcherrimam mulierum Ithacensium esse. ψ 22: pro ἐξ ὕπνου ἀνέγειρεν G U Eust. habent ἐξ ὕπνου μ' ἀνέγειρεν, scilicet quia ἀναγεῖρω comitatur saepe accusativus, cf. δ 730, κ 172, ψ 16. ψ 178: pro θαλάμου G P Ms habent μεγάρου, quod coniecit aliquis qui illam famosam quaestionem de situ lecti Ulixis hac medela solvere conabatur.

Nisi fallor, G vel solus vel cum (N) U (Eust.) aliisve testibus non solum lectiones genuinas praebet, sed etiam meras coniecturas; unde ego lectiones horum librorum cautissime perpendendas censeo. Possis suspicari tales coniecturas ex ipso G oriri, sed hoc certe falsum est, ut monstrant γ 149, ο 277: nam utrobique metrum laborat¹⁷, scilicet quia librarius propositum coniecturae ne intellexit quidem.

Paucissimas coniecturas τῶ πρώτῳ εὐρετῇ restituit W., ut α 240: ἤρετ' Brandreth (Cobeto tribuebat Von der Mühl); sed quis invenerit illud optimum βήμεναι (ε 475) nescio, cum W. id Bérardo tribuerit, Von der Mühl Bentleio.

Doleo W. in illa Wolfi summaria, ad gesta heroum memoria tenenda auxiliium validissimum Latinitatisque amatoribus lectionem suavissimam, textui non praemisisse; sed iam Von der Mühl ea omiserat neque expectandum est nostra aetate, dum editores praefationes sermonibus vulgaribus conscribere non erubescunt (tantum pro! degeneramus), Wolfi περιοχαῖς honorem habitum iri.

Nunc liceat aliquot locos diligentius pertractare¹⁸.

α 115-7: ὀσσόμενος [scil. Telemachus] πατέρ' ἐσθλὸν ἐνὶ φρεσίν, εἴ ποθεν ἐλθὼν / μνηστήρων τῶν μὲν σκέδασιν κατὰ δώματα θεῖη, / τιμὴν δ' αὐτὸς ἔχοι. Nemo est quin sentiat verbis μνηστήρων τῶν μὲν partem aliquam procorum indicari, cui altera opponatur; sed Telemachus procos universos in mente habebat. Verum vidit Cobet, qui coniecit τῶν μὲν μνηστήρων (cf. P 631; Ω 498), cum σκεδάσει μνηστήρων sine dubio τιμὴν opponatur. W. ceterique editores dormitarunt, qui non

¹⁷ γ 149 videtur fuisse ἀνστήτην ἀνόρουσαν. ο 277 fuit πρῶθ'.

¹⁸ In sequentibus multas coniecturas memoro, quae in W. apparatu non inveniuntur; eas ex apparatus Ludwichi et Von der Mühl necnon ex aureo libello K. F. Ameis - C. Hentze, *Anhang zu Homers Odyssee*, Leipzig 1890, deprompsi.

solum librorum lectionem acceperunt, sed emendationis tam felicitis ne mentionem quidem fecerunt.

α 132-3: πὰρ δ' αὐτὸς [scil. Telemachus] κλισμὸν θέτο ποικίλον, ἔκτοθεν ἄλλων / μνηστήρων. Telemachus Menti insitivo (re vera erat Minerva) sellam longe a procis ponit, ne clamor iuvenum eorum colloquium interrumpat. Qua ex causa poeta ἄλλων scripserit, equidem non video, cum omnes proci una sedeant a Telemacho atque Mente satis discreti. Fortasse fuit ἀνδρῶν, cum in *Od.* ἀνδρῶν μνηστήρων nexus translaticius sit (e. g. v 428). Ceterum ἄλλων et ἀνδρῶν etiam apud Homerum (sicut in ceteris scriptoribus) confunduntur, cf. ζ 8.

β 15-8: τοῖσι δ' ἔπειθ' ἦρως Αἰγύπτιος ἦρχ' ἀγορεύειν, / ὃς δὴ γῆραι κυφὸς ἔην καὶ μυρία ἦιδει. / καὶ γὰρ τοῦ φίλος υἱὸς ἄμ' ἀντιθέωι Ὀδυσῆϊ / Ἴλιον εἰς εὐπωλον ἔβη. Prima fronte possis Bergkio astipulari, qui post 16 versum excidisse credebat, cum γὰρ (17) ei obscurum esset. Sed fortasse “γὰρ erklärt, warum Aegyptios das Wort zuerst ergreift: die Hoffnung, Nachricht über den eigenen Sohn zu erhalten, treibt ihn zur Frage” (Ameis-Hentze). Sed possis obicere multos Ithacenses filios Troiam misisse; si re vera v. excidit, eum ita refingere possis: <ἄλλ' ὁ μὲν ἀγγελίας πρῶτος θέλεν αἰὲν ἀκοῦσαι>, cf. v. 30 (ἦέ τιν' ἀγγελίην στρατοῦ ἔκλυεν ἐρχομένοιο). Utcumque se habent ista, rem prudentissime administravit W., qui librorum textum accepit, Bergki coniecturam in apparatu memoravit.

β 63-4: οὐ γὰρ ἔτ' ἀνσχετὰ ἔργα τετεύχεται, οὐδ' ἔτι καλῶς / οἶκος ἐμὸς διόλωλε. Ω habebat οὐδ' τι, sed libri nonnulli a Ludwichio laudati, a W.o vero neglecti, praebent οὐδέ τι, quod ego praeferendum censeo: nam cum possit dici “facinora non esse amplius toleranda” (οὐ γὰρ ἔτ' ἀνσχετὰ ἔργα), vix quisquam dicat “neque iam bene domus mea pessum data est”, cum ne antea quidem domus καλῶς pessum iret. Lege igitur cum Ludwichio οὐδέ τι, cf. N 348-9 (οὐδέ τι πάμπαν / ἤθελε λαὸν ὀλέσθαι).

β 283-4: οὐδέ τι ἴσασιν θάνατον καὶ κῆρα μέλαιναν / ὃς δὴ σφι σχεδὸν ἐστίν, ἐπ' ἡματι πάντας ὀλέσθαι. Meo quidem iudicio erat accipiendum Naucki ὡς δὴ σφι, cf. H 401-2 (γνωτὸν δέ, καὶ ὃς μάλα νήπιός ἐστιν, / ὡς ἦδη Τρώεσσιν ὀλέθρου πείρατ' ἐφήπται); Y 264-5.

γ 113-7: τίς κεν ἐκεῖνα / πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων; / οὐδ' εἰ πεντάετες γε καὶ ἑξάετες παραμύμων / ἐξερέοις ὅσα κεῖθι πάθον κακὰ δίοι Ἀχαιοί· / πρὶν κεν ἀνηθείς σὴν πατρίδα γαῖαν ἴκοιο. Vide ne ultimus v. additicius sit, cum in superioribus Nestor adfirmet ne spatium quidem multorum annorum ei suffecturum, ut omnes Achaeorum aerumnas narret, quod cum fastidio hospitis ante tempus proficiscentis male cohaeret. Adde v. 118 (εἰνάετες γὰρ σφιν κακὰ ῥάπτομεν ἀμφιέποντες) optime post 116 stare.

γ 229-240: hos vv. delevit Czyczkiewicz, quem secuti sumus Hentze et ego: de re tam gravi in apparatu tacendum non erat¹⁹!

γ 495-6: ἴξον δ' ἐς πεδίον πυρηφόρον, ἔνθα δ' ἔπειτα / ἦνον ὁδόν· τοῖον γὰρ ὑπέκφερον ὠκέες ἵπποι. Mirum est poetam dicere heroas in planitie iter confecisse, deinde pergere “tali modo eos equi rapiebant”: nam duo iuvenes iter

¹⁹ De tota quaestione cf. Lucarini, *La genesi...*, 247.

confecturi erant, etiamsi eos equi lente vexissent. Fortasse post 495 v. excidit huius notae: <ὄττι τάχιστα πέτονθ' ὅτε δειέλον ἦλυθεν ἦμαρ>.

δ 109-12: Henningsium hos vv. damnasse tacendum non erat (neque tacuerat Von der Mühl).

δ 435: ὑποδῦσα θαλάσσης εὐρέα κόλπον suspectum est, cum ὑποδύομαι = “emergo” genitivum requirat. Düntzer ἀναδύσα, Schwartz ἤ γε λιποῦσα coniecit; quas emendationes neglegenter tacuit W.

δ 536-7: οὐδέ τις Ἀτρεΐδεω ἐτάρων λίπεθ' οἳ οἱ ἔποντο / οὐδέ τις Αἰγίσθου, ἀλλ' ἔκταθεν ἐν μεγάροισιν. Librorum lectione accepta adfirmat Proteus in caede illa nefandissima, qua Aegisthus Agamemnonem ceterosque reduces sustulit, etiam Aegisthi comites extinctos esse. Hoc parum verisimile est, cum Aegisthus necopinantes aggressus sit, qui vix se defendere potuerunt²⁰: quomodo potuissent omnes Aegisthi comites occidere? Verum vidit L. Crosby, qui pro οὐδέ τις Αἰγίσθου reposuit δώματ' ἐς Αἰγίσ. Non solum sensus huic emendationi favet, sed etiam ratio palaeographica, cum οὐδέ τις ex versu superiore oriri potuerit. Coniecturarum in *Od.* prolatarum haec meo quidem iudicio est argutissima, et est macula editionis Westianae tam palmaris repertus nullam mentionem fecisse.

δ 740: Düntzeri ὡς pro οἷ tacendum non erat.

ε 110-1: hi vv. sunt sine dubio cum Wolfio delendi (ex ε 133-4 huc irrepserunt). Oscitanter egit W., qui non solum eos in textu reliquit, sed ne admonuit quidem eos a Wolfio esse explosos.

ε 177: W.i ἐγώ γε ἔκητι (pro ἐγώ γ' ἀέκητι) me allicit.

ζ 119-26: ὦ μοι ἐγώ, τέων αὐτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἰκάνω; / ἦ ῥ' οἳ γ' ὕβρισται τε καὶ ἄγριοι οὐδὲ δίκαιοι, / ἦε φιλόξενοι καὶ σφιν νόος ἐστὶ θεουδής; / ὡς τέ με κουράων ἀμφήλυθε θῆλυς αὐτή / νυμφάων, αἱ ἔχουσ' ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα / καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεια ποιήεντα. / ἦ νύ που ἀνθρώπων εἰμὶ σχεδὸν αὐδήεντων. / ἀλλ' ἀγ' ἐγὼν αὐτὸς περῆσομαι ἠδὲ ἴδωμαι. Hoc modo interpunxerunt W., Von der Mühl alique, sed locum melius intellexerunt Ameis-Hentze, qui post ποιήεντα et post αὐδήεντων interrogative interpunxerunt: nam videtur Ulixes dubitare utrum inter nymphas an inter homines mortales experrectus sit. Ceterum ego suspicor in ultimo versu nuper trascritto (126) αὐτὸς in αὐτῶν esse emendandum: nam quid attinet Ulixem dicere se ipsum incolarum experimentum facturum? Cf. ι 173-5: (αὐτὰρ ἐγώ ... / τῶνδ' ἀνδρῶν περῆσομαι, οἳ τινὲς εἰσιν, / ἦ γ' οἳ γ' ὕβρισται τε καὶ ἄγριοι).

ζ 184-5: πόλλ' ἄλγεα δυσμενέεσσιν / χάρματα δ' εὐμενέτησι, μάλιστα δὲ τ' ἔκλυον αὐτοί. Quid significet ἔκλυον αὐτοί nemo adhuc vidit, neque ego intellego quomodo W. de re tam gravi in apparatu tacere potuerit. Herwerden coniecit θεοὶ δὲ μάλ' ἔκλυον αὐτῶν, Nestle (*Philol.* 71, 1912, 567) μάλιστα δὲ κάλλιμον αὐτοῖς. Ego suggero μάλιστα δὲ τε κλέος αὐτοῖς²¹.

²⁰ Cf. Lucarini, *La genesi...*, 369-70, ubi calicem quandam Homericum ad partes vocavi.

²¹ De ponte Hermannii cf. J. van Leeuwen, *Homerica*, *Mnemosyne*, n. s. 18, 1890, 265 sqq.

ζ 204-5: οἰκέομεν δ' ἀπάνευθεν πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ / ἔσχατοι, οὐδέ τις ἄμμι βροτῶν ἐπιμίσγεται ἄλλος. Loquitur Nausicaa, quae comites hortatur, ne Ulixem timeant. In superioribus vv. dixerat puella nullum mortalem in fines Phaeacum pervenire posse, qui ipsis inimicus sit, cum dii Phaeaces tueantur: quomodo haec cum eis quae transcripsi, ubi legimus neminem in fines Phaeacum pervenire, cohaerere possint non video, neque Phaeaces hospites suos domum dimittere solere (θ 566) cum transcriptis congruunt. Verum vidit Hennings, qui 204-5 delevit. Henningsium secutus est Schwartz, sed pessime egit W., qui coniecturam Henningsi ne memoravit quidem.

η 39-42: hos vv. a Kirchhoffio (quem secuti sunt Fick, Schwartz) deletos esse memorare debebat editor; nam ei inepte iterant quae iam legeramus (η 14 sqq.).

η 283: ἐκ δ' ἔπεσον θυμηγέρεων. Kraussi coniectura ἐκ δὲ πεσῶν θυμηγέρεων (a Wackernagelo probata, *Kl. Schr.*, p. 1528) erat saltem in apparatu memoranda: nam ei favet et ratio palaeographica (cum antiquitus ο et ω eodem caractere scriberentur) et usus, cum animus plerumque post evasum periculum recipiatur (Δ 151-2).

θ 542-7: ἀλλ' ἄγ' ὁ μὲν σχεθέτω, ἴν' ὁμῶς τερπόμεθα πάντες, / ξεινοδόκοι καὶ ξεῖνος, ἐπεὶ πολὺ κάλλιον οὕτω / εἵνεκα γὰρ ξεῖνοιο τάδ' αἰδοῖοιο τέτυκται, / πομπὴ καὶ φίλα δῶρα, τὰ οἱ δίδομεν φιλέοντες. / ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνός θ' ἰκέτης τε τέτυκται, / ἀνέρι, ὅς τ' ὀλίγον περ ἐπιψαύη πραπίδεςσιν. / τῷ νῦν μηδὲ σὺ κεῖθε νοήμασι κερδαλέοισιν / ὅττι κέ σ' εἴρωμαι. Alcinous, cum vidisset Ulixem, quotiens Demodochus res Troianas canere incipiebat, lacrimantem, vatem cessare iussit. Vv. 545-7 multis philologis suspecti sunt, neque intellego quomodo W. de re tam gravi tacere potuerit (tam Ludwich quam Von der Mühl rem tetigerunt; van Thielum nihil moror). 545-6 om. F, delevit Friedlaender, Kirchhoff etiam 547 delendum censet. Mihi quidem solus 545 spurius videtur: nam τάδε (544) ad πομπὴν καὶ φίλα δῶρα vix referri potest, cum rex sine dubio splendidum convivium cantumque Demodochi in animo haberet. At 546-7 non sunt delendi, cum Alcinous opportune Ulixi indicet, ipsos tamquam fratres futuros esse, si hospes ei animum suum aperiat. De hoc loco bene iudicarunt Bergk et Ameis-Hentze, qui ad 545 adnotant: "es ist wahrscheinlich ein jüngerer Zusatz."

θ 578: pro absurdo Ἀργείων optime ἀργαλέον coniecit W., quae emendatio in textum fortasse recipienda erit.

ι 28 sqq.: Ulixes adfirmat nihil patria mortalibus carius esse; deinde pergit (29-34): ἧ μὲν μ' αὐτόθ' ἔρκε Καλυψὸ δία θεάων, / ὧς δ' αὐτῶς Κίρκη κατερήτυεν ἐν μεγάροισιν / Αἰαίη δολόεσσα, λιλαιομένη πόσιν εἶναι / ἀλλ' ἐμὸν οὐ ποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθον. / ὧς οὐδὲν γλύκιον ἦς πατρίδος οὐδὲ τοκῆων. Et hic gravissimis de causis aliquot vv. a viris doctis explosi sunt officioque editoris non bene functus est W., qui nihil in apparatu adnotavit. Nam quomodo potest Ulixes Calypso una cum Circe memorare, cum de illa (η 245) iam audierint rex et regina, de hac adhuc οὐδὲ γρῦ? Hac de causa Nauck haud

absurde 31-2 delevit. Nimis ampla excisione grassatus est Kirchhoff, qui 29-36 damnavit. Adde in archetypo pro ἔπειθον (33) ἔπειθεν exstitisse, ex quo conicias antea de sola Calypsone actum esse. Nauck mihi videtur verum vidisse (ut saepe ei accidebat!).

ι 52: ἡέριοι non intellego; optime Bentleius ειαρινῆι restituit.

ι 97: Naberι λάθοντο pro λαθέσθαι erat saltem in apparatu memorandum, cum λαθέσθαι male cum βούλοντο congruat.

ι 210: denuo optimam coniecturam protulit W., qui pro ὀδώδει (quod post ὀδμή molestum est) ὀρώρει scripsit.

ι 345 sqq.: vinum Ulixes Cyclopi offert, addens, si Cyclops humanius se gessisset, se maiorem suavissimi liquoris modum e navi allaturum fuisse. Deinde pergit (351-2): σχέτλιε, πῶς κέν τις σε καὶ ὕστερον ἄλλος ἴκοιτο / ἀνθρώπων πολέων, ἐπεὶ οὐ κατὰ μοῖραν ἔρεξας; meo quidem iudicio duo vv. redolent interpolatorem (352 iam damnavit Bekker, quod W. non adnotavit): nam Ulixes loquitur, tamquam mortales vel soleant vel possint Cyclopes adire; tamquam Ulixes amicis suis suasurus fuisset, ut insulam Cycloperum peterent, si vitae suae portentum pepercisset! Ego 351-2 delendos censeo; observa Polyphemum ad hos vv. nihil respondisse.

ι 497-9: hos vv. intellegere nequeo: nam quid sibi velit illud εἰ δὲ φθεγξαμένου τευ ἢ αὐδήσαντος ἄκουσε non video.

κ 10: αὐλή vix intellegitur; verum vidit Nitzsch, qui αὐδῆι coniecit.

κ 568-70: ἀλλ' οὐ γάρ τις πρῆξις ἐγένετο μυρομένοισι, / ἀλλ' ὅτε δῆ ρ' ἐπὶ νῆα θοὴν καὶ θῖνα θαλάσσης / ἦιομεν, ἀχνύμενοι, θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέοντες. W. 569 cum libris quibusdam et Eustathio omisit, nescio an recte: nam eo v. suppresso non indicatur quo Ulixes comitesque se derigant, quod primum cum λ 1 (αὐτὰρ ἐπεὶ ρ' ἐπὶ νῆα κατήλθομεν ἠδὲ θάλασσαν) clarum fiat. θ 49-50 (βήτην, ὡς ἐκέλευσ', ἐπὶ θῖν' ἀλὸς ἀτρυγέτοιο. / αὐτὰρ ἐπεὶ ρ' ἐπὶ νῆα κατήλυθον ἠδὲ θάλασσαν) defendunt κ 569.

λ 12: Herwerdenum versum delevisse tacendum non erat, cum alibi versus (δύσετό τ' ἥελιος σκιάωντό τε πᾶσαι ἀγυιαί) adhibeatur ubi viae re vera mortalibus apparebant (β 388; γ 487, 497; ο 185, 296, 471), id quod nostro loco vix accidebat.

λ 155 sqq.: quaerit Anticlea ex filio quomodo ad inferos pervenerit. Deinde pergit (157-9): μέσσωι γὰρ μεγάλοι ποταμοὶ καὶ δεινὰ ῥέεθρα, / Ὀκceanὸς μὲν πρῶτα, τὸν οὐ πῶς ἐστὶ περῆσαι / πεζὸν ἰόντ', ἦν μὴ τις ἔχη εὐεργέα νῆα. Hos vv. delevit Aristarchus, quem secuti sunt nonnulli (Nauck, Scotland, Hentze), neque ego intellego quomodo editores alioquin acuti velut Von der Mühl et W. ridiculos vv. tolerare potuerint: nam quomodo poterat Anticlea admirari filio navem praesto fuisse, cum ipsa vidisset eum Troiam proficisci (cf. 160, 202)? Praeterea quae sunt cetera flumina praeter Oceanum, quae mortales ab inferis separent?

λ 301: hunc v. deleverunt Bekker et Nitzsch, cum satis mirum sit poetam antea dicere Castorem Pollucemque in terra vivos teneri (ζωοὺς κατέχει φυσίζοος αἴα

301), deinde addere eos alternis diebus vivos atque mortuos esse (302-4). Equidem verum delerem, certe debuerat W. adnotare eum a quibusdam pro spurio haberi.

λ 413-5: κτείνοντο σύες ὡς ἀργιόδοντες, / οἳ ῥά τ' ἐν ἀφνειοῦ ἀνδρὸς μέγα δυνάμενοι / ἢ γάμωι ἢ ἐράνωι ἢ εἰλαπίνῃ τεθαλίηι. Ut vidit Friedländer (quem Nauck et Kirchhoff secuti sunt) hic sine dubio aliquid excidit, cum οἳ ῥά τε verbo careat; cur W. ne in apparatu quidem de quaestione tam manifesta egerit, nescio.

λ 441 ff.: in sermone suo bis Agamemnon Ulixem admonet ne uxori fidat (441-3; 454-6), quod cum laudibus Penelopae ab ipso Agamemnone tributis (444-51) quomodo congruat nemo videt. 454-6 in multis libris non legi scholium nos edocet, ipseque W. suspicatur eos huc male illatos esse. Sed qua ex causa idem criticus ne admoneat quidem lectores 441-3 a Kaysero deletos esse, non video.

λ 599-600: κατὰ δ' ἰδρώς / ἔρρεεν ἐκ μελέων, κονίη δ' ἐκ κρατὸς ὀρώρει. Quomodo ex capite Sisyphi lapidem volventis pulvis oriatur non intellego neque intellexerunt Naber et Herwerden Batavi, qui ἀμέγαρτος et ἔκπαγλος coniecerunt. Vide ne fuerit ἐκ λαός, cum sine dubio pulvis ex terra surgeret qua lapis volutabatur.

μ 11-4: φिटροὺς δ' αἶψα ταμόντες, ὄθ' ἀκροτάτη πρόεχ' ἀκτῆ, / θάπτομεν ἀχνύμενοι, θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέοντες. / αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ, / τύμβον χεύαντες. Fortasse fuit ἄπτομεν ("incendimus") ἀχνύμενοι, cum θάπτειν universam sepulturam indicet, quod hic parum aptum videtur.

μ 59-82: hos vv. celeberrimos, ubi Planctae et Argonautae celebrantur, ab interpolatore illatos esse vidit Kammer, quem secuti sumus Niese et ego²²: est macula huius editionis de suspicionibus tam gravibus lectorem certiore non fecisse.

μ 124-6: his vv. suggerit Circe Ulixi ut, cum Scyllam praetervehatur, Crataiin invocet. Aristarchus hos vv. delevit quem editores secuti non sunt, fortasse iniuria. Nam Ulixes in sequentibus Crataiin non invocat (μ 232 sqq.); adde Circem velut casu delatam esse, ut Ulixi tale consilium det, cum post inopinatum quaestionem herois (μ 112-4) iterum de portento loquatur; si re vera maga volebat virum sibi carissimum Crataiin invocare, is antea erat admonendus (μ 85-110).

μ 230-1: ἔνθεν γάρ μιν ἐδέγμην πρῶτα φανεῖσθαι / Σκύλλην πετραίην, ἣ μοι φέρε πῆμ' ἐτάροισιν. V. 231 delevit Nauck, fortasse μιν ... Σκύλλην moleste ferens. Vide ne fuerit γάρ μοι ἐδέγμην ... φανεῖσθαι, cf. μ 334, ο 516, π 159, 161, 410, τ 557.

μ 370: iure W. Bekkeri μέγ' pro librorum μέτ' accepit: nam Ulixes non clamat inter deos. Admiror editores alioquin satis acutos (Nauck, La Roche, Von der Mühl) librorum lectionem servasse.

μ 397-8: ἐξῆμαρ μὲν ἔπειτα ἐμοὶ ἐρίηρες ἐταῖροι / δαίνυντ' Ἡελίοιο βοῶν ἐλόωντες ἀρίστας. Duplex librorum lectio exstat ἐλόωντες / ἐλάσαντες neque discerni potest quid archetypum habuerit. Mihi videtur ἐλάσαντες praeferendum, cum Ulixis comites sine dubio semel boves abegerint (cf. 391 sqq.).

²² Lucarini, *La genesi* ..., 287.

v 84: meo iudicio πρώρη (Dubois de Rochefort) in textum accipiendum esset.
v 192-3: hos vv. damnavit Naber, quem recte secutus est W.

v 312 sqq.: queritur Ulixes Minervam post Troiam captam sibi non amplius auxiliatam esse. 318-23: οὐ σ' ἔτ'ἔπειτα ἴδον, κούρη Διός, οὐδ' ἐνόησα / νηὸς ἐμῆς ἐπιβᾶσαν, ὅπως τί μοι ἄλγος ἀλάλκοις, / ἄλλ' αἰεὶ φρεσὶν ἦσιν ἔχων δεδαϊγμένον ἦτορ / ἠλώμην, εἴως με θεοὶ κακότητος ἔλυσαν / πρὶν γ' ὅτε Φαιήκων ἀνδρῶν ἐν πίοιι δῆμωι / θάρσυνάς τ' ἐπέεσσι. Hic sine dubio aliquid additum est: Aristarchus (quem secuti sunt Bekker et Ludwich) delevit 320-3, 322-3 Brugmann. Mihi videntur potius 320-1 esse damnandi, cum πρὶν γ' ὅτε post 319 optime legeretur; adde 321 alia quoque de causa ineptum esse, cum Ulixes se a malis solutum dicat (κακότητος ἔλυσαν), quod cum eis quae ipse mox dicturus est (324 sqq.) pugnat. Si 320-1 deleveris, omnia quadrabunt.

v 390: ὑπονοεῖται ὁ στίχος adnotat scholiasta, sed hic v. solus deleri non potest quin omnia collabantur. Fortasse adnotatio ad v. 391 referenda est, quem Ernesti, Bekker aliique deleverunt, quod in apparatu scribere oscitanter omisit W.

ξ 63-5: οἶά τε ὦι οἰκῆϊ ἄναξ εὐθυμος ἔδωκεν, / οἶκόν τε κληρόν τε πολυμήστην τε γυναῖκα, / ὅς οἱ πολλὰ κάμησι, θεὸς δ' ἐπὶ ἔργον ἀέξει. Adnotat scholiasta εὐμορφον ἀέξει legisse Aristarchum quaeritque W. quid εὐμορφον sibi velit; mihi videtur Aristarchus pro ἐπὶ ἔργον legisse εὐμορφον; sed εὐμορφον ad γυναῖκα referendum est, quod verborum structura impedit. Suspicor Aristarchum pro ὅς οἱ πολλὰ habuisse ἢ οἱ πολλά, tali modo ut totus 65 ad uxorem Eumaei referatur.

ξ 221: Bothei μῆ in textum recipiendum erat.

ξ 311-2: ἰστὸν ἀμαιμάκετον νηὸς κυανοπρώροιο / ἐν χεῖρεσσι ἔθηκεν, ὅπως ἔτι πῆμα φύγοιμι. Quomodo possit mendicus dicere se iterum malum effugisse, cum antea questus sit se omnibus malis mersum esse (215 sqq., 243 etc.), non video. Ego suspicor poetam scripsisse ἔτι κῆρα φύγοιμι (μ 157 καὶ κῆρα φύγοιμεν), ut scilicet significaret se iterum mortem, quae ei saepe institerat (273 sqq.), effugisse.

ξ 337-40: τοῖσιν δὲ κακῆ φρεσὶν ἦνδανε βουλή / ἀμφ' ἐμοί, ὄφρ' ἔτι πάγχυ δύης ἐπὶ πῆμα γενοίμην. / ἄλλ' ὅτε γαίης πολλὸν ἀπέπλω ποντοπόρος νηῦς, / αὐτίκα δούλιον ἦμαρ ἐμοὶ περιμηχανόωντο. Transitus a 338 ad 339 satis abruptus videtur; vide ne ante 339 exciderit v., velut <φῆσαν μὲν πυκινὴν βουλήν δέχθαι βασιλῆος>.

ο 80: optime στρεφθῆναι restituit W. pro librorum (σ)τραφθῆναι / τρεφθ. / ταρφθ. / τερφθ.ο 324: ὑποδρώωσι (Herwerden) pro librorum παραδρώωσι erat saltem in apparatu memorandum (cf. v. 330 ὑποδρηστήρες).

ο 425: en hic habes aliam huius editionis margaritam: W. ex pap. Oxyrh. inedita saec. III p. Ch. (Inv. 18 2B.64/D 5-6) πολυκάλλου pro vulgato πολυχάλκου reposuit, quod adiectivum Sidona magis decet.

ο 548-52: ὧς εἰπὼν ἐπὶ νηὸς ἔβη, ἐκέλευσε δ' ἐταίρους / αὐτούς τ' ἀμβαίνειν ἀνά τε πρυμνήσια λῦσαι / οἱ δ' αἰψ' εἴσβαινον καὶ ἐπὶ κληῖσι καθίζον. / [...] τοὶ δὲ πρυμνήσι' ἔλυσαν. Mirum est Telemachi comites antea prope scalmos

considerare (ἐπὶ κληῖσι καθίζον), deinde laxare rudentes, cum nautae soleant postquam conserderint nulla intermissione remis incumbere (ι 179; ι 562; λ 637; μ 145); nonnumquam aperte dicitur rudentes laxari antequam nautae considant (β 418: scito tamen Düntzerum 419 damnasse, quod W. non adnotavit; cf. etiam ο 286). Ego suspicor 549 (v. tralaticium, qui etiam alibi occurrit) esse delendum.

π 91 sqq.: insitivus mendicus invehitur contra procorum facinora. Vv. 105-11 legimus: εἰ δ' αὖ με πληθυῖ δαμασαίατο μῶνον ἔδοντα / βουλοίμην κ' ἐν ἑμοῖσι κατακτάμενος μεγάροισιν / τεθνάμεν ἢ τάδε πάντα ἀεικέα ἔργ' ὀράσθαι, / ξείνους τε στυφαλιζομένους δμωιάς τε γυναικας / ῥυστάζοντας ἀεικελίως κατὰ δώματα καλά / καὶ οἶνον διαφυσσομένους καὶ σίτον ἔδοντας / μάψ αὐτως ἀπέλεστον ἀνηνύστωι ἐπὶ ἔργωι. Mirum est insitivum mendicum ἐν ἑμοῖσι μεγάροισιν dicere (!); accedit mendicum advenas mulieresque iniuria a procis affectos nondum vidisse; si cogitaveris 107-9 etiam in υ 317-9 inveniri (ubi aptius leguntur), mihi fortasse concedes π 105-11 esse delendos (108-11 iam delevit Knight).

π 194 sqq.: Telemachus non credit se patrem suum ante oculos habere, sed suspicatur deum sibi illudere (196-8): οὐ γάρ πως ἂν θνητὸς ἀνὴρ τάδε μηχανώιτο / ὧ αὐτοῦ γε νόωι, ὅτε μὴ θεὸς αὐτὸς ἐπελθὼν / ῥηϊδίως ἐθέλων θεῖη νέον ἢ ἐγέροντα. Ego suspicor vv. 197-8 spurios esse, cum Telemachus re vera timeat se deum ipsum ante oculos habere: nam quid attinebat memorare deos saepe mortales transformare? Nonne hac via Telemachus verum perspicere poterat, scilicet divinitatem ipsum Ulixem antea sordidum senem, nunc fulgidum regem effecisse? (cf. etiam vv. 207 ff.). Sed tunc temporis Telemachus veritatem ne suspicatus quidem erat.

π 282: haec est vera margarita, quam W. a. 1966 (*Philol.* 115, 147-9) protulit, scilicet pro librorum ἐνὶ φρεσὶ θῆσιν esse legendum ἐπὶ φρεσὶν θῆσιν (ἐνὶ sine dubio e v. 281 huc irrepit).

π 386: δῶμεν pro δοῖμεν (Naber) saltem in apparatu memorandum erat.

π 457-9: λυγρὰ δὲ εἴματα ἔσσε περὶ χροῦ, μὴ ἔσβώτης / γνοίη ἔσάντα ἰδὼν καὶ ἐχέφρονι Πηνελοπεΐη / ἔλθοι ἀπαγγέλλων, μηδὲ φρεσὶν εἰρύσσαιτο. Ego suspicor verba καὶ ἐχέφρονι Πηνελοπεΐη / ἔλθοι ἀπαγγέλλων ab interpolatore addita esse: nam quomodo poterat Eumaeus iniussu Telemachi stabula relinquere?

ρ 326-7: vv. celeberrimos, ubi mors Argi, canis Ulixidis, narratur, a Knightio esse deletos admonendum erat.

σ 167: optime W. Blassi vestigiis insistens lectionem difficiliorem ἐπαινεῖν triviali ὀμιλεῖν (quod editores fere omnes receperunt) praetulit, ut monstrat *Hymn. in Merc.* 457 (a W.ο opportunissime laudatus).

σ 223: pro πῶς νῦν Axt coniecit πῶς οὐκ, quod bene procedet, si interrogationem non post ἀλεγεινῆς, sed post πέλοιτο pones: haec coniectura in apparatu laudanda erat.

σ 228 sqq.: mirum est Telemachum antea dicere se omnia intelligere (228-9: νοέω καὶ οἶδα ἕκαστα / ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια), dein addere (230): ἀλλά τοι οὐ δύναμαι πεπνυμένα πάντα νοῆσαι. Pro νοῆσαι exspectares τελέσσαι (cf. ψ 250: τὸν ἐμὲ χρὴ πάντα τελέσσαι) vel ποιῆσαι, quod etiam cum sequentibus congruat, ubi Telemachus adfirmat se a procis terreri.

σ 254-6: hos vv., qui Penelopes sermonem molestissime turbant quique ex τ 127-9 sumpti videntur, merito cum Blassio delevit W.; neglegentes fuerunt ceteri editores, qui ne memoraverunt quidem Blassi opinionem.

σ 330-2: hos vv. delevit Aristarchus, quem bene secutus est W., cum eidem opportunius postea (σ 390-2) occurrant; admiror Von der Mühlum eos in textu reliquisse.

σ 396-8: ὁ δ' ἄρ' [scil. Eurymachus] οἰνοχόον βάλε χεῖρα / δεξιτερὴν πρόχοος δὲ χαμαὶ βόμβησε πεσοῦσα, / αὐτὰρ ὁ γ' οἰμώξας πέσεν ὕπτιος ἐν κονίησιν. Admiror uno Eurymachi ictu non solum vas fractum esse, sed etiam pocillatorem supinum cecidisse (expectabam eum saltem pronum cadere). Solent heroes in *Il.* ὕπτιοι πίπτειν hostium armis percussi (N 548; O 434). Ego suspicor σ 398 ex Π 289-90 (τὸν βάλε δεξιὸν ὦμον· ὁ δ' ὕπτιος ἐν κονίησιν / κάππεσεν οἰμώξας) ab aliquo interpolatore confictum esse, qui locum *Od.* truculentiorum reddere volebat.

τ 312: ἀλλά μοι ᾧδ' ἀνὰ θυμὸν ὀίεται, ὡς ἔσεται περ. Quid sibi velit istud ἀνὰ θυμὸν ὀίεται non video; Graecorum Latinorumque auctorum emendator indefessus, Herwerden, ἄρα θυμὸς coniecit, quod ego in textum, nisi meliora subveniunt, recipiam.

τ 600-3: ὡς εἰποῦσ' ἀνέβαιν' ὑπερώϊα σιγαλόεντα, / οὐκ οἴη, ἅμα τῆι γε καὶ ἀμφίπολοι κίον ἄλλαι. / {ἐς δ' ὑπερῶϊ ἀναβάσα σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξίν} / κλαῖεν ἔπειτ' Ὀδυσῆα. v. 602 delevit W., otiosissimam iterationem verborum moleste ferens. Vide tamen ne tales iterationes nobis magis stomachum moveant quam poetis Homericis, cf. σ 305-6 (τρέψαμενοι τέρποντο, μένον δ' ἐπὶ ἔσπερον ἔλθειν / τοῖσι δὲ τερπομένοισι μέλας ἐπὶ ἔσπερος ἦλθεν).

υ 138: bene W. lectionem codicis U μιμνήσκοντο recepit; nam quomodo intellegi potest archetypi optativus iterativus μιμνήσκοιτο? Tamquam crebro Ulixes illo vespere dormire petiverit! van Thiel μιμνήσκοιτο accepit: hic vides, quo caeca archetypi veneratio ducat.

υ 281-3: πὰρ δ' ἄρ' Ὀδυσσῆϊ μοῖραν θέσαν οἱ πονέοντο / ἴσην, ὡς αὐτοῖ περ ἐλάγχανον· ὡς γὰρ ἀνώγει / Τηλέμαχος. Vix adducor ut credam, iussu Telemachi mendicum eadem cibaria quae ministri acceperat, cum sine dubio filius patri non minorem honorem tribui volebat quam procis (cf. quae adnotant Ameis-Hentze ad 282: “wie auch sie selbst”. Damit sind doch wohl die Freier gemeint”). Fortasse scribendum est: ὡς ἄλλοι [scil. convivae] περ ἐλάγχανον.

φ 28-9: σχέτλιος, οὐδὲ θεῶν ὄπιν αἰδέσαστ' οὐδὲ τράπεζαν / τήν, ἣν οἱ παρέθηκεν· ἔπειτα δὲ πέφνε καὶ αὐτόν. Exspectares: παρέθηκεν· <ἀτὰρ χαλεποῖσιν ἔπεσσαν / νείκειεν τὸν ξεῖνον> ἔπειτα ... vel similia.

φ 133: bene W. versum importunissimum cum Knightio sustulit.

φ 194: bene W. αὐτως (P N : αὐτὸς Ω) accepit, ut praecipue υ 130 monstrat.

φ 259-61: ἀλλὰ ἔκρηλοι / κάτθετ'· ἀτὰρ πελέκεάς γε καὶ εἴ κ' εἰῶμεν ἅπαντας / ἐστάμεν· οὐ μὲν γάρ τιν' ἀναιρήσεσθαι ὀίω. Pro εἴ κ' Axt temptavit εὐ κ', Bergk ἦκ', de quibus conaminibus omnino tacuit W. Mihi quoque videtur librorum

lectioni esse acquiescendum: nam apodosis nonnumquam omittitur, ubi ea facile intellegi potest²³. Reticentia poetae delectamentum parit, editoris fastidium.

φ 419: Doederleini ἔχων (pro ἐλών) tacendum non erat.

φ 434: optime W. accepit κεκορυθμένον (Protodikos pro librorum κεκορυθμένος), quod Von der Mühlh memoravit sed non accepit, van Thiel solito stupore omnino reticuit.

χ 24-5: πάντοσε παπταίνοντες εὐδμήτους ποτὶ τοίχους· / οὐδέ πη ἀσπίς
ἔην οὐδ' ἄλκιμον ἔγχος ἐλέσθαι. Postquam Ulixes Antimachum occiderat, legimus procos parietes aspicere, ut inde arma sumant, quae tamen Telemachus eiusque pater antea abstulerant. Ut vidit Düntzer, 24-5 additicii sunt, cum proci id temporis credant mendicum errore Antimachum telo petisse (cf. 31 et 42, unde patet procos mendicum Ulixem re vera esse antea minime suspicatos esse) neque eis causa esset cur arma capere vellent. Difficile est dictu, utrum B an posterior interpolator vv. inseruerit, sed certe a retractatore illati sunt. Male igitur tacuit W. de tam manifesta interpolatione.

χ 40: W. maluit νέμεσιν ... ἔθεσθε quam νέμεσιν ... ἔσεσθαι scribere; libri utrumque praebent, editores hoc plerumque praeferunt, meo quidem iudicio recte. Nam locum quem attulit W. ad ἔθεσθε firmandum nihil pertinet, cum ibi legatur (N 121) ἐνὶ φρεσὶ θέσθε (νέμεσιν); cum in nostro loco ἐνὶ φρεσὶν non inveniatur, opportunius videtur ἔσεσθαι legere (scil. ἐφάσκεθε, 35). Fortasse ἔθεσθεν ex κατόπισθεν ortum est.

χ 56-9: ὄσσα τοι ἐκπέποται καὶ ἐδήδεται ἐν μεγάροισιν, / τιμὴν ἀμφὶς
ἄγοντες ἔεικοσάβοιον ἕκαστος / χαλκὸν τε χρυσὸν τε ἀποδώσομεν, εἰς ὃ κε
σὸν κῆρ / ἰανθήη. Loquitur Eurymachus, qui Ulixem nequiquam placare conatur; sed quomodo poterat iuvenis promittere unumquemque procorum τιμὴν ἔεικοσάβοιον adlaturum et mox addere εἰς ὃ κε σὸν κῆρ / ἰανθήη? Verum vidit Fick, qui v. 57 delevit, sed dormitavit W., qui coniecturae palmaris nullam mentionem fecit.

χ 130: μία δ' οἷη γίνετ' ἐφορμή. Quomodo ἐφορμή "exitus" significare possit (quod contextus sine dubio reposcit), non video. In carminibus Homericis neque ἐφορμή neque ἀφορμή alibi invenitur, sed "proficisci" ἀφορμᾶσθαι dicitur (e. g. β 375), nunquam ἐφορμᾶσθαι. Fortasse scribendum est γίνετ' ἀφορμή.

χ 173-6: σφῶϊ δ' ἀποστρέψαντε πόδας [scil. Melanthii] καὶ χεῖρας ὑπερθεν /
ἐς θάλαμον βαλέειν, σανίδας δ' ἐκδήσαι ὄπισθεν, / σειρὴν δὲ πλεκτήν ἐξ αὐτοῦ
πειρήναντε / κίον' ἀν' ὑψηλὴν ἐρύσαι πελάσαι τε δοκοῖσιν. Edocet Ulixes Eumaeum Philoetiumque quomodo Melanthium trucidare debeant. 174 inopportuno loco positus est, cum ex eo efficiatur pastores Melanthium extra thalamum inventuros esse (cf. ἐς θάλαμον βαλέειν), quod neque Ulixes cogitare poterat (cf. 165 sqq.) neque postea re vera evenit (cf. 179). Rem animadvertit criticus antiquus, unde pap. Ryl. 53 (s. III-IV) 174 omittit, quem ego libenter sequer.

χ 186: δὴ τότε γ' ἠκηδεῖτο [scil. σάκος], ῥαφαὶ δ' ἐλέλυντο ἱμάντων. Excellentia coniecturarum nonnumquam efficit, ut cruces malis ponere quam alteru-

²³ Schwyzer-Debrunner 2, 687.

tram respuere. Libri omnes praebent ἤδη κείτο pro quo W. ἠκηδεῖτο scripsit, Herwerdenen τότ' ἀκηδῆς ἔκειτο (cf. ζ 26, ρ 296, τ 18, ω 187). W.i coniecturae favet ratio palaeographica, Herwerdeni usus Homericus: ego incertus tamquam asinus Buridani cruces ponam.

χ 208-9: Μέντορ, ἄμυνον ἀρήν, μνησαὶ δ' ἐτάροιο φίλοιο, / ὅς σ' ἀγαθὰ ῥέζεσκον. Suspisor esse scribendum ὡς σ' ἀγαθὰ, cf. β 233-4 (οὐ τις μέμνηται Ὀδυσσῆος θειοῖο / λαῶν οἴσιν ἄνασσειν, πατήρ δ' ὡς ἦπιος ἦεν).

χ 230: mentio erat facienda opinionis van Leeuweni, qui hunc v. delevit: nam quid attinebat memorare consilio Ulixis captam esse Troiam, cum de sola virtute bellica ageretur?

χ 341: hunc v. molestissimum delevisse Düntzerum atque Herwerdenum utique dicendum erat.

χ 364: qua ex causa W. trivialissimam coniecturam θοῶς (Ηγρ) pro βοός (quod tutantur P 389, Σ 582 ab ipso W.o laudati) in textum receperit, non video.

χ 411 sqq.: admonet Ulixes Eurycleiam ne nimio gaudio propter caedem procorum efferatur. Deinde adfirmat heros deos procos extinxisse propter iniurias, quas iuvenes adrogantes in hospites inferebant. V. 416 legimus: τῶ καὶ ἀτασθαλίησιν ἀεικέα πότμον ἐπέσπον, qui v. hoc loco inopportunos occurrit, cum mirum sit Ulixem maximam culpam procorum insolentias eorum contra advenas existimare. Idem v. χ 317 occurrit, ubi optime quadrat. Verum viderunt Bothe et Kirchhoff qui χ 416 tamquam ex χ 317 inopportune adscriptum deleverunt. Sunt qui (Wilamowitz, Reichert) etiam 414-5 deleant, cum ψ 65 sqq. eadem opportunius posita offerat. Debuerat editor 416 delere, 414-5 pro suspectis indicare, sed W. oscitanter nihil delevit, nihil adnotavit.

ψ 15-6: τίπτέ με λαβεύεις πολυπενθέα θυμὸν ἔχουσαν / ταῦτα πάρεξ ἐρέουσα, καὶ ἐξ ὕπνου μ' ἀνεγείρεις; Futurum ἐρέουσα non intellego, neque intellexerunt Axt et Düntzer, qui εἴρουσα et εἰποῦσα coniecerunt. Axti coniectura mihi videtur in textum esse recipienda.

ψ 218-24: hos vv. damnavit Aristarchus, quem secuti sunt multi. W. versus retinuit atque Penelopes cogitationes sic interpretatur: "verebar ne sicut Helena fallerer, quae divinitus decepta virumque alienum amplexa bellum excitavit infestum". Mihi vero in vv. suspectis haec videtur cogitare mulier castissima: "Si Helena scisset (εἰ ἤιδει) quae mala suscitatura erat, cum se homini peregrino iungeret, hoc non fecisset." Qua cogitatione quid hoc loco intempestivius? Nam cui nocuisset Penelope, si se alicui peregrino iunxisset, nisi pudori suo?

ψ 296: hunc v. pro ultimo *Od.* habuerunt Aristophanes atque Aristarchus; adnotat W. Erbsium rem expeditivisse; ego tali sententiae non acquiesco atque arbitror Schwartzium verum vidisse²⁴.

ω 127: meo quidem iudicio merito Bothe hunc v. delevit: nam tunc temporis Penelope caedem procorum nullo modo meditari poterat; pessime fecit W., qui nihil adnotavit.

²⁴ Cf. Lucarini, *La genesi* ..., 362.

ω 197-8: τεύξουσι δ' ἐπιχθονίοισιν αἰοιδὴν / ἀθάνατοι χάριεσαν ἐχέφρονι Πηνελοπέη. Dativus ἐχέφρονι Πηνελοπέη non intelligo; verum vidit Bothe qui accusativum reposuit neque intellego qua ex causa W. emendationem tam bonam ne apparatu quidem dignam putaverit.

ω 254: Bentlei ἔοικεν (pro ἔοικας) accipiendum erat, cum poeta adfirmet regem decere, postquam laverit atque ederit, placide dormire. ἔοικας ex v. superiore ortum est.

Errores typoseseos perpauca sunt: LI, l. 31: *Regimonti*. ξ 31 lege κερδοσύνη. χ 108 lege πατρί. χ 209 lege ὀμηλική. ω 18 lege Πηλείωνα.

Ut finem faciam: W.i editio omnibus numeris et partibus Vanthielianam procul a se relinquit, cum Vondermühlhiana comparari potest acumine editoris, sed plura continet; Ludwichianam superat quidem iudicio ingenioque editoris, sed Ludwich coniecturas doctorum apparatu vel ipso textu dignas maiore constantia atque diligentia rettulit.

CAROLUS M. LUCARINI
Panhormi
carlo.lucarini@unipa.it